

Årsmelding for 2010, Senter for medisinsk etikk, UiO

Etikk i kommunehelsetjenesten (EIK)

Ansatte i EIK i 2010

Reidun Førde, professor med faglig og administrativ hovedansvar for kliniske etikk-komiteer (KEK) på HF-nivå og etikkarbeid i kommunehelsetjenesten (EIK), ca.10 % stilling.

Reidar Pedersen, forsker KEK og EIK, ca.50 % stilling i EIK.

Jens Erik Paulsen, førsteamanuensis og seniorforsker, 60 % stilling fom 1. mai tom 15.august, deretter 80 % stilling ut 2010.

Elisabeth Gjerberg, førsteamanuensis og seniorforsker, 50 % stilling ut 2010.

Lillian Lillemoen, førsteamanuensis og seniorforsker, 50 % stilling knyttet til EIK og 20 % stilling tilknyttet etikkprosjektet i Bærum kommune.

Vibeke Soløy, førstekonsulent/informasjonskonsulent for KEK og EIK, 30 % stilling i EIK. Stillingen omfatter informasjonsarbeid og administrativ støtte både for seminarer, konferanser og generell drift.

Maila Hernes Jensen, førstekonsulent for EIK, 80 % stilling fra 15.september og ut 2010.

Aktiviteter

Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) er SMEs oppdragsgiver i arbeidet med etikk i kommunehelsetjenesten. Oppdraget fra HOD er langsiktig og omfatter følgende aktiviteter:

- Veilede kommuner og institusjoner ved etablering og videreutvikling av systematisk etikkarbeid.
- Gi tilbud om kompetanseutvikling for ansatte, ledere og ressurspersoner som er involvert i systematisk etikkarbeid og etisk kompetanseheving i kommunehelsetjenesten.
- Utvikle og formidle ulike typer læremateriell til bruk i kommunehelsetjenestens etikksatsning.
- Sørge for erfaringsutveksling og kvalitetssikring på tvers av kommunene, gjennom en årlig nasjonal konferanse og egen nettside.
- Bistå kommunene med lokale følge med- forskningsprosjekter/

- evalueringsprosjekter av deres lokale satsinger.
- Gjennomføre forskning om praksisnære og sentrale etiske utfordringer og håndtering av disse i kommunehelsetjenesten

I det følgende gis det en oversikt over EIK-aktiviteter i 2010. Oversikten er organisert etter de ovenstående punkter.

Veiledning

SME har veiledet følgende kommuner og institusjoner i etablering og utvikling av systematisk etikkarbeid:

- Bærum kommune
- Kongsvinger kommune, pleie- og omsorgstjenesten
- Halden sykehjem og sykehjemsenheten i kommunen

Veiledningen har vært knyttet til utdanning og oppfølging av fasilitatorer/etikkveiledere. Våre bidrag har både inneholdt undervisning i etikk og pedagogikk, veiledning av fasilitatorene underveis i arbeidet med etiske utfordringer, samt co-veiledning på deres veiledning og ledelse av den etiske refleksjonsprosess. Opplæring i bruk av SME-modellen som verktøy for å strukturere og lede etikkrefleksjonen har også vært en sentral del av dette. Våre bidrag har i disse sammenhenger alltid vært gjennomført lokalt i de respektive kommunene.

I tillegg har vi bistått Drammen, Larvik, Nittedal, Oslo kommune ved Sykehjemsetaten, Stord, og Trondheim, dels med veiledning i konkrete saker, dels med bidrag til lokale seminarer.

Tilbud om kompetanseutvikling for ansatte, ledere og ressurspersoner

Vi har i 2010 arrangert følgende kurs og seminarer for ansatte, ledere og ressurspersoner i kommunehelsetjenesten:

Vårkonferansen

Den årlige vårkonferansen ble i år holdt på Raddison Blu Gardermoen, 11.-12.mars med 146 deltakere, med andre ord en stor konferanse. I tillegg til Innholdet på konferansen var en fin blanding mellom presentasjon av ny etikkforskning og erfaringsdeling. Evalueringen av konferansen var meget god.

Seminar for sykehjemsleger

Seminalet for sykehjemslegene om etiske problemer var en oppfølging av sykehjemslegenes ønske om et seminar spesielt for dem. Seminalet ble holdt på Soria Moria Oslo, 7.- 8. juni

med 61 deltakere. Evalueringen var positiv og viser at dette er et tilbud sykehjemslegene ønsker.

Innføringskurs i praktisk etikk i kommunehelsetjenesten

Dette er et nytt kurs vi har utviklet spesielt beregnet for fasilitatorer/etikkveiledere. Kurset er praktisk og består av kunnskapsformidling, opplæring og øvelse i bruk av verktøy for etisk refleksjon. Kurset ble holdt på Rica Oslo hotell, 21.-22.oktober, med 85 deltakere. Hotellets plassbegrensninger førte til at ytterligere 20 deltakere på venteliste ikke kom med. Evalueringen av kurset var meget god og vi har bestemt oss for at kurset skal gjennomføres som et årlig tiltak.

Erfaringskonferanse

Erfaringskonferansen for kliniske etikk-komiteer i kommunehelsetjenesten (KEKK), er også et nytt tiltak. Konferansen ble holdt på Clarion, Oslo Airport hotell på Gardermoen, 12.november, med 24 deltakere. Konferansen bestod av erfaringsutveksling. Deltakerne på konferansen representerte en blanding av representanter fra allerede etablerte kliniske etikk-komiteer og for komiteer som var i oppstartfasen. Evalueringen var positiv og viser at dette er et tilbud medlemmer av kliniske etikk-komiteer ønsker.

Medansvar for kurs og konferanser

I samarbeid med legeföreningen har vi utviklet "Nettkurs i medisinsk etikk" (se omtale under pkt om Utvikle og formidle ulike typer læremateriell).

I samarbeid med det øvrige SME-miljøet har vi arrangert en internasjonal etikk-konferanse for europeisk helsetjeneste (EACME-konferansen), Soria Moria, Oslo; 16.-17.september 2010. Denne samlet ca 120 deltakere fra mange land.

I samarbeid med kompetansesenteret for Alding og Helse har vi hatt ansvaret for program og gjennomføring av et halvdagssymposium om etikk på årets Demensdager, 26.november, med 300 deltakere. I tillegg til ansvar for program og ledelse av symposiet, hadde vi også tre av presentasjonene.

Utvikle og formidle ulike typer læremateriell

Et viktig bidrag, særlig for å nå legene, har vi vært med på utviklingen av "Nettkurs i medisinsk etikk", utgitt av legeföreningen. Kurset som ble lansert i januar 2010 fikk god medieomtale. Nettkurs i etikk teller 18 timer som valgfritt kurs for samtlige lege-spesialiteter men er også relevant for annet helsepersonell som ønsker en innføring i medisinsk og helsefaglig etikk. Kurset med filmer er gratis tilgjengelig og egner seg også til bruk i refleksjonsgrupper og undervisning på arbeidsplassen og grunnutdanning av helsepersonell <http://nettkurs.legeforeningen.no/course/view.php?id=34&username=guest>

(Reidun Førde og Reidar Pedersen har skrevet tekstene og bistått i produksjonen av filmene (manus m.m.)

I samarbeid med Nasjonalt kompetansesenter for aldring og helse har vi tatt ansvaret for utarbeidelse av læremateriell i etikk for ansatte i kommunehelsetjenesten. Dette materialet skal inn som deler av Eldreomsorgens og Demensomsorgens ABC. Tekstutkast er levert og lærematerialet planlegges å være ferdig til første halvdel av 2011. Våre bidrag vil bli gjort gratis tilgjengelig også for interesserte som ikke skal ta hele ABC-kurset. Dette er et arbeid vi vurderer som særlig viktig for å nå også ufaglærte som arbeider i helsetjenesten.

Som et ledd i Legeforeningens arbeid for å gjøre sykehjemsmedisin til eget kompetanseområde har vi gitt innspill på hva som trengs av etikk-kompetanse i sykehjemsmedisin.

Vi har i 2010 startet arbeidet med å utvikle en veileder/manual for arbeidet i de kliniske etikk-komiteene i kommunehelsetjenesten. Utvikling av manualen skjer i nær dialog med medlemmer i etablerte kliniske etikk-komiteer og forventes ferdig i løpet av våren 2011.

Erfaringsutveksling og kvalitetssikring

Vi har tidligere kort beskrevet Vårkonferansen og Erfaringskonferansen (se Tilbud om kompetanseutvikling for ansatte, ledere og ressurspersoner). Dette er konferanser hvor erfaringsutveksling, i tillegg til opplæring, står sentralt. I tillegg til de tre tidligere omtalte konferansene som vi arrangerer, har vi også hatt ansvar for deler av kurs/opplæringsprogram for enkeltkommuner og institusjoner:

- Temadag for kliniske etikk-komiteer i kommunehelsetjenesten, arrangert av Gjøvik kommune og SME; februar 2010.
- Halvdagsseminar for ledergruppen om etikk, etiske utfordringer og refleksjonsarbeid, arrangert av Nordberghjemmet og SME; 6.april 2010.
- Halvdagsseminar for ansatte i pleie- og omsorgssektoren om etikk, etiske utfordringer og hvordan man kan arbeide med dette, arrangert av Nittedal kommune og SME; 30.august 2010.

I tillegg har vi bidratt med innlegg på diverse andre seminar og konferanser, nasjonalt og internasjonalt (se vedlegg Presentasjoner på konferanser og seminar):

- Etiske dilemmaer i rusbehandling, Oslo; 1.februar 2010
- Temadag for etiske komiteer i kommunehelsetjenesten, Gjøvik; 2.februar 2010.
- Seminar i sykehjemsmedisin, Tønsberg; 3.mars 2010.
- Presentasjon av etikkarbeidet i kommunehelsetjenesten for Helsedirektoratets ledelse, Oslo; 14. april 2010.
- Forum for helserett: Etiske problemer knyttet til tvang mot eldre. Presentasjon av SME's forskning, Oslo; 26.april 2010.
- Innlegg på KS (kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverforening) sin oppstartkonferanse for pulje 4, Gardermoen; 2.juni 2010.

- Etikkseminar, Stord kommune; 14.juni 2010.
- Møte i lovutvalget for lov om psykisk helsevern, Oslo; 23.august 2010.
- EACME, Soria Moria; 16.-17.september 2010.
- Etikk, pedagogikk og velferdsteknologi. Workshop arrangert av Arena helseinnovasjon, Drammen kommune og Høgskolen i Buskerud, Drammen; 9.september 2010.
- Internasjonal helsefagkonferanse, arrangert av Høgskolen i Finnmark, Hammerfest; 30.september 2010.
- Avdelingsmøte, Institutt for allmenntilleggsmedisin, UiO; 1.november 2010.
- Seminar for sykehjemsetaten, Oslo kommune; 10.november 2010.
- Kurs for allmennleger i Hedmark og Oppland, Hamar; 11.november 2010.
- Omsorgskonferanse i Buskerud, Drammen; 19.november 2010.
- Nasjonal konferanse om tvang i psykisk helsevern, Sykehuset Innlandet, Hamar; 24.november 2010.
- Nasjonalt høstseminar for kliniske etikk-komiteer i helseforetakene, Soria Moria; 26.november 2010.
- Halvdagseminar for medisinstudenter, Etikk ved livets slutt, UiO; 29.november 2010.

Vi har som et mål at våre nettsider skal være et godt bidrag til erfaringsutveksling og kvalitetssikring. Arbeidet har på grunn av stor konferanseaktivitet strukket ut i tid. Vi har imidlertid håp om at sidene er ferdig utviklet innen sommeren 2011. Vi har nå strukturen for sidene på plass og arbeider med å ferdigstille tekster, materiale og lenker som skal inn.

Forskning om praksisnære og sentrale etiske utfordringer og håndtering av disse i kommunehelsetjenesten

- "Ethiske utfordringer i sykehjem. Pasienter og pårørendes vurderinger". Data er hentet inn, og skal analyseres i løpet av våren 2011. Prosjektet skal presenteres på 1-2 internasjonale konferanser, og det planlegges en artikkel i løpet av 2011.
- Evaluering av etikk-prosjektene i Bærum kommune og Halden sykehjem. Data er hentet inn og skal analyseres våren 2011. Evalueringen av etikkprosjektet på Halden sykehjem inngår i en masteroppgave ved Høgskolen i Østfold.
- Pasientklager – hva kan vi lære av disse? Et forskningsprosjekt i samarbeid med Norsk pasienforening m.fl. med fokus på å utvikle et godt kategorisystem for klager i helsetjenesten og på å analysere de etiske, kommunikative og faglige utfordringer i slike klager. Deltakere er SME og Institutt for allmenntilleggsmedisin, Universitetet i Oslo.
- Intravenøs behandling til sykehjemspasienter. Et intervensjonsprosjekt i samarbeid med Avdeling for allmenntilleggsmedisin og Høgskolen i Vestfold, der sykepleiere og leger på sykehjem i Vestfold får opplæring i bruk av intravenøs behandling lokalt (klare væsker og antibiotika). Prosjektet skal bl.a. måle effekten av denne intervensjonen og sammenligne kvalitet på behandling gitt lokalt i sykehjemmet med tilsvarende behandling gitt i sykehus (som ofte er praksis i dag pga mangel på nødvendig kompetanse og utstyr på sykehjem). SME deltar for å undersøke etiske utfordringer knyttet til å starte opp slik behandling til sykehjemspasienter i sykehjem og sykehus og samhandlingen mellom sykehjem og sykehus.

Kliniske etikk-komiteer i kommunehelsetjenesten (KEKK)

Vi har i året som har gått kartlagt aktivitetene i de kliniske etikk-komiteene i kommunehelsetjenesten og deres aktivitet. Kartleggingen viser at det er etablert kliniske etikk-komiteer i:

- Bærum kommune
- Gjøvik kommune
- Hospitalet Betanien i Bergen
- Kongsvinger kommune
- Larvik kommune
- Nordre/Søndre Land
- Oslo kommune Sykehjemsetaten; KEKK 1
- Oslo kommune Sykehjemsetaten; KEKK 2
- Røyken kommune
- Sarpsborg kommune

Aktivitetsnivået varierer mellom KEKKene/rådene, mens mindre aktive komiteer har hatt to møter, har andre hatt ti i året som har gått. Vi finner også en betydelig variasjon når det gjelder innholdet i komiteenes aktivitet. I tillegg til vanlige drøftingsmøter har flere av etikk-komiteene stått som arrangører av etikkdager, halvdagsseminarer og fungert som veiledere for større arrangementer for ansatte og ledere i tjenestene de representerer. Andre komiteer, flere av dem nyopprettet, har brukt store deler av 2010 til egen opplæring. De fleste kliniske etikk-komiteene var representert på vår erfaringskonferanse på Gardermoen i november.

I tillegg til drøftinger, kurs og opplæring driver flere av de kliniske etikk-komiteene et aktivt informasjonsarbeid, både inn mot ansatte og ledere i tjenestene, og pasienter/brukere og pårørende. Flere av komiteene har i tillegg til informasjonsmateriell i form av brosjyrer til pasienter/brukere, pårørende og ansatte, etablert egen webside for komiteen og dens arbeid. På noen av disse websidene finner man referater av saker som har vært til drøfting i komiteen. For eksempler på kliniske etikk-komiteers websider se:

- Bærum kommunes kliniske etikk-komité; <https://www.baerum.kommune.no/Organisasjonen/Pleie--og-omsorg/Prosjekter-/Etikkprosjektet/Klinisk-etikk-komite/>
- Larvik kommunes råd for etisk refleksjon; <http://www.larvik.kommune.no/Temaogtjenester/Helse-og-omsorg/Helse-og-omsorg/Etikk/Rad-for-etisk-refleksjon/>
- Oslo kommunes kliniske etikk-komité; http://www.sykehjemsetaten.oslo.kommune.no/hovedside/utviklingscenter_for_sykehjem/klinisk_etikkkomite_kekk/

Annet

I samarbeid med det øvrige SME-miljøet deltar vi i utviklingen av en ny master i medisinsk etikk. Denne er tenkt   inneholde mindre moduler om klinisk etikk, etikk-veiledning, og etisk refleksjon for ressurspersoner i helsetjenesten.

I løpet av 2010 har SME hatt flere fellesmøter med sentrale samarbeidspartnere som for eksempel KS ved gruppen for det nasjonale etikkprosjektet, kompetansesenteret Aldring og helse, samt Legeforeningen.

SME er representert i styringsgruppen for den nasjonale etikksatsingen ledet av KS og bidrar jevnlig med informasjon til medlemmene om SMEs pågående og planlagte aktivitet. Vi er også representert i ressursgruppen for etikksatsingen i Kongsvinger kommune. I tillegg til dette er de fleste av forskerne ved SME også medlemmer av kliniske etikk-komiteer.

I tilknytning til EACME-konferansen (se over) arrangerte vi et europeisk nettverksmøte for klinisk etikk (ECEN; European network for clinical ethics). SME har gjennom flere år vært medlem av dette nettverket som har ca 30 medlemmer fra ulike land i Europa.

Reidun Førde bidro også (som medlem av den vitenskapelige komiteen og som innleder/deltaker) på den internasjonale konferansen for kliniske etikk (ICCEC) i Portland, USA; mai 2010.

Planer og utfordringer for 2011

Abc-heftene

Som tidligere beskrevet har vi levert et førsteutkast til tekster som skal inn i hefter om etikk i Eldreomsorgens og Demensomsorgens ABC. Vi har som mål at disse skal ferdigstilles i løpet av våren 2011. Dette er et prioritert arbeid fra vår side fordi vi ser at vi gjennom etikkeftene kan nå ut til de mange ufaglærte som arbeider i pleie- og omsorgssektoren i kommunene.

Evalueringsstudie

Evalueringen av etikkprosjektene i Bærum kommune og Halden sykehjem vil ferdigstilles i løpet av 2011.

SME søkte, i 2010, både NFR og Helse og rehabilitering om forskningsmidler til to studier:

- "Forberedende samtale i sykehjem".
- "Evaluering av etikksatsingen i kommunehelsetjenesten".

Dessverre ble ingen av søknadene innvilget, men vår intensjon er å utvikle og forbedre søknadene og søke andre finansieringskilder i 2011.

Som følge av tilsagn om en tilleggsbevilgning på kr 700 000 for 2011 lagde vi i desember 2010 en plan for evaluering av den nasjonale etikksatsingen. Omfang og fremdrift i denne evalueringsstudien vil avhenge av hva vi klarer å skaffe av finansiering etter 2011. Evalueringsstudien er planlagt i to trinn:

1. Telefonintervju: Vi vil i første omgang foreta telefonintervju med kontaktpersoner i ressurskommuner og kommuner som var med i pulje 1 i KS's etikksatsing, til sammen 34 kommuner. Hensikten er å få en oversikt over hvilke tiltak de har iverksatt, varighet og hvem som omfattes av tiltakene, suksessfaktorer og barrierer.

2. Kvalitative intervjuer: Med bakgrunn i materialet fra del 1 vil vi foreta intervjuer med et utvalg personer i: a) kommuner der de har fått til en bærekraftig satsing på etikk, og b) kommuner der en slik satsing har vært vanskelig å få til. Hensikten med dette er å få mer kunnskap om hvilke forutsetninger som bør være tilstede for at kommunenes satsing på etikk skal vare over tid, omfatte flere virksomheter og personer, og influere på praksis.

Grunnkurs; opplæring i bruk av verktøy for etisk refleksjon

Erfaringene fra årets innføringsseminar var som tidligere nevnt meget positive. Dette er erfaringer vil vi ta med oss i arbeidet med SMEs nye tilbud, Grunnkurset, som har skoling av etikkveiledere og ledere av KEKK som målsetting.

Ledere og etikkarbeid

Gjennom vårt arbeid med systematisk etikkarbeid har vi erfart hvor viktig ledelsen ved tjenestestedene er for om man lykkes eller ikke med etikksatsingen. I tillegg har vi fått klare tilbakemeldinger om at også ledere har behov for etisk refleksjon. Helsedirektoratet planlegger å iverksette en praktisk lederopplæring for de kommunale omsorgstjenestene, og har i den anledning utlyst en konkurranse om utvikling og drift av en slik lederopplæringspakke. Sammen med Høgskolen i Vestfold og Arbeidsforskningsinstituttet er SME interessert i bidra inn i en slik opplæring, og vi vil sammen med de nevnte institusjoner levere et anbud til Helsedirektoratet.

Manual KEKK

Arbeidet med en manual for kliniske etikk-komiteer i kommunehelsetjenesten er godt i gang og vi planlegger at arbeidet kan ferdigstilles i løpet av våren 2011.

Nå ut til legene

Å nå ut til legene er fortsatt en av hovedutfordringene til den nasjonal etikk-satsningen i kommunehelsetjenesten. Inneværende år vil vi forsøke å få til et samarbeid med legeforeningens arbeid med å gjøre sykehjemsmedisin til eget kompetanseområde for å inkludere etikk på en god måte i dette kompetanseområdet. I tillegg vil vi planlegge en oppfølging av fjorårets etikk-kurs for sykehjemsleger (trolig i 2012) og forsøke å finne mer ut av hvordan en best kan nå ut til fastlegene, for eksempel i spesialistutdanningen og i grunnutdanningen. Det er også viktig å finne ut av hvilke behov legene har for systematisk etisk refleksjon.

Prosjekt rus/psykisk helsevern og etikk

De siste årene har helsemyndighetene understreket behovet for å styrke etikkarbeid i psykisk helsevern/arbeid og rus. Bruk av tvang, pårørendes rolle og barn som pårørende er eksempel på områder som ønskes og settes i fokus. SME har fått midler fra Helsedirektoratet for å utarbeide en prosjektsøknad om midler for dette arbeidet. Hovedfokus vil trolig være på spesialisthelsetjenesten, men det er også et ønske om å inkludere kommunale helse- og sosialtjenester i dette prosjektet. For at prosjektsøknaden og prosjektet skal bli best mulig, har vi invitert et utvalg av ressurspersoner til en idédugnad på Universitetsbiblioteket Blindern, 17. februar. En foreløpig skisse vil presenteres for deltakerne på idedugnaden.

Vårkonferanse i ny drakt

SME har, i samarbeid med KS, årlig arrangert en vårkonferanse for ansatte og ledere i kommunehelsetjenesten. Konferansen har dels hatt fokus på forskning, dels på erfaringsutveksling og har i stor grad vært preget av den kjennskap og kontakt vi i SME har med feltet. Vi vurderer at tiden er inne for å tone noe ned fokuset på erfaringsutveksling til fordel for et økt fokus på praktisk nyttig formidling fra forskning og evaluering om systematisk etikkarbeid i kommunehelsetjenesten. I den hensikt å utvikle en vårkonferanse kommunehelsetjenesten etterspør, planlegger vi å invitere et utvalg av ressurspersoner til en idédugnad i juni i år.

Nettsidene

Vi har tidligere beskrevet arbeidet med nettsidene og vår målsetting om at disse skal være klare til bruk i løpet av våren 2011.

Publikasjoner 2010

Agledahl K.M., **Førde R.**, Wifstad A. "Choice is not the issue. The misrepresentation of health care in bioethical discourse". *J Med Ethics*. In press.

Dreyer A., **Førde R.**, Nortvedt P. "Ethical decision-making in nursing homes: Influence of organisational factors". *Nursing Ethics*. Under trykking.

Agledahl K.M., **Førde R.**, Wifstad Å. "Clinical essentialising: a qualitative study of doctors' medical and moral practice". *Med Health Care and Philos* 2010 ;13:107-13.

Dreyer A., **Førde R.**, Nortvedt P. "Life-prolonging treatment in nursing homes: how do physicians and nurses describe and justify their own practice?" *J Med Ethics* 2010; 36:396-400.

Førde R. "Forskningsetisk vaktbikkje". *Kronikk Aftenposten* 27. april 2010.

Gjerberg E., Førde R., Pedersen R., Bollig G. "Ethical challenges in the provision of end of life care in Norwegian nursing homes". *Social Science and Medicine*, 2010; 71: 677-84.

Gjerberg E., Førde R., Bjørndal A. "Staff and family relationship in Norwegian nursing homes at the end of life". *Under trykking i Nursing Ethics*.

Hem M., **Gjerberg E., Førde R., Pedersen R.** Pleie og omsorg i grenselandet mellom frivillighet og tvang. Pleiepersonells erfaringer med å hjelpe personer med demens i personlig stell. *Sykepleien Forskning* 2010 ;Volum 5.(4) s. 294-301.

Lillemoen L., Børslett I.J. Etikk i praksis. *Sykepleien* 2010, nr 4, s.458-61.

Paulsen JP., Gjerberg E. Autonomy and Dignity in Nursing homes. <http://www.gleube.eu/polemics-3/autonomy-and-dignity-in-nursing-homes-41.htm>

Paulsen JE. "A Narrative Ethics of Care". *Health Care Analysis* . In press.

Paulsen JE. "Ethics of caring and professional roles". *Nursing Ethics*. In press.

Pedersen R., Hurst S., Schildmann J., Molewijk B., Schuster S. The development of a descriptive evaluation tool for clinical ethics case consultations. *Clinical Ethics* 2010; Volum 5.(3) s. 136-141.

Slettebø Å., Kirkevold M., Andersen B., **Pedersen R.**, Halvorsen K., Nordhaug M., Nortvedt P. Clinical prioritizations and contextual constraints in nursing homes - a qualitative study. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 2010; Volum 24.(3) s. 533-540.

Pedersen R. Empathy in medicine - A philosophical hermeneutic reflection. (Doktorgradsavhandling) Unipub forlag 2010 190 s.

Pedersen R. Når mediene ødelegger. *Dagsavisen* 2010, 07.05.2010 s. 5
<http://www.dagsavisen.no/meninger/article484333.ece>

Presentasjoner på konferanser og seminar

Dreyer Anne og Gjerberg Elisabeth. "Pårørendes rolle i sykehjem – idealer og realiteter" Kurs for sykehjemsleger, Soria Moria, Oslo; juni 2010.

Førde Reidun. "Nettprat om etikk" i Aftenposten; 12. januar 2010.

Førde Reidun. "Sykehjemsforskning", Institutt for allmenntilleggsmedisin; 24. januar 2010.

Førde Reidun. "Ethiske dilemma i rusbehandlingen". UiO, Gamle festsal, Oslo; 1. februar 2010.

Førde Reidun. "Seminar om Nasjonal veileder for beslutningsprosesser for begrensning av livsforlengende behandling hos alvorlig syke og døende". Sykehuset Telemark; 3.februar 2010.

Førde Reidun. "Etikk i sykehjemsmedisin", seminar i Tønsberg; 3. mars 2010.

Førde Reidun. "Presentasjon av etikkarbeid for KEKK 2", Silurveien sykehjem, Oslo; 18.mars 2010.

Førde Reidun. "Møte med KEKK 2", Oslo; 22. september 2010.

Førde Reidun. "Foredrag på europeisk nettverksmøte i klinisk etikk", ECEN, Soria Moria, Oslo; 17.september 2010.

Førde Reidun. "Hovedforedrag på internasjonal konferanse om empirisk etikkforskning", EACME Conference, Soria Moria, Oslo; 17.september 2010.

Gjerberg Elisabeth. "SME's erfaringer med praktisk etikkarbeid og forskning på etikk i kommunehelsetjenesten. Vårkonferansen, Gardermoen; 11.-12. mars 2010.

Gjerberg Elisabeth og Hem Marit H. "Bruk av tvang i sykehjem". Vårkonferansen, Gardermoen; 11.-12. mars 2010

Gjerberg Elisabeth og Lillemoen Lillian. "Opplæringsseminar i etikkarbeid for ledere", Nordberg sykehjem, Oslo; 6.april 2010 (halvdagsseminar).

Gjerberg Elisabeth og Lillemoen Lillian. "Opplæringsseminar for etikkveiledere", Nittedal kommune; 30.september 2010 (halvdagsseminar).

Gjerberg Elisabeth og Hem Marit H. "The Area between Voluntariness and Coercion. Nursing Staff's Experiences with Helping Patients with Dementia in their Daily Care". EACME Conference, Soria Moria, Oslo; 17.september 2010.

Gjerberg, Elisabeth og Lillemoen Lillian. "Systematisk etikk arbeid – Refleksjonsgrupper" Innføringsseminaret for kommunehelsetjenesten, Oslo; 21.-22. oktober 2010.

Gjerberg Elisabeth og Lillemoen Lillian. "Ethiske utfordringer og etikkarbeid i kommunehelsetjenesten". Demensdagene, Oslo; desember 2010 (halvdagsseminar).

Lillemoen Lillian. "Klinisk etikk-komite i kommunehelsetjenesten", KS Oppstartskonferanse, Gardermoen; 2.juni 2010.

Lillemoen Lillian og Øysahl Azad. "Respecting life, allowing death, harms and benefit i behandling av livets slutt. Orientering om Liverpool Care Pathway", Kurs for sykehjemsleger, Soria Moria, Oslo; 8. juni 2010.

Lillemoen Lillian. "Etske betraktninger ved bruk av velferdsteknologi". Arena Helseinnovasjon, workshop, Drammen; 9.september 2010.

Lillemoen Lillian. "Presentasjon av etikksatsingen i Bærum kommune". Høgskolen i Finnmark; 30.september 2010.

Lillemoen Lillian. "Hverdagsetiske problemstillinger" Undervisning for masterstudenter ved ISH, Universitetet i Oslo; 20.oktober 2010.

Lillemoen Lillian. "Etske utfordringer og etablering av etikkstøtte; Etikkprosjektet i Bærum kommune". Fagdag for ansatte ved medisinsk seksjon ved Sykehuset Asker og Bærum, Sandvika; 10. og 17.november 2010.

Paulsen Jens Erik. "Autonomy, Dignity, Narrativity." EACME Conference, Soria Moria, Oslo; 17.september 2010.

Paulsen Jens Erik. "Hva skal vi med etiske teorier og prinsipper i etikkarbeid?" Innføringsseminar for kommunehelsetjenesten, Oslo; 21.-22. oktober 2010.

Paulsen Jens Erik. "Hva er en klinisk etikk-komite?" Innføringsseminar for kommunehelsetjenesten, Oslo; 21.-22. oktober 2010.

Paulsen Jens Erik. "Hjelper det med etikk?" Landsforeningen mot rus, Soria Moria, Oslo; 25.oktober 2010.

Paulsen Jens Erik. "Etikk – hva er det?", Etikkdagen, Larvik kommune; 23.november 2010.

Pedersen Reidar. "Oppgaver og utfordringer for kliniske etikk komiteer i kommunehelsetjenesten. Hva skal til for å lykkes?" Temadag for etiske komiteer i kommunehelsetjenesten, Gjøvik; 2.februar 2010.

Pedersen Reidar. "Ulike opplæringsressurser - hvordan stimulere til etisk refleksjon?" Temadag for etiske komiteer i kommunehelsetjenesten; Gjøvik 2.februar 2010.

Pedersen Reidar. "Tvang og makt i helsetjenesten - Praktiske utfordringer i møte med lovgivningen. Seminar om kapittel 4A i pasientrettighetsloven". Forum for helserett, Statens helsetilsyn, Oslo; 26.april 2010.

Pedersen Reidar og Førde Reidun. "Hvordan kan etikkarbeid være et hjelpemiddel i legenes arbeid? Etske problemer i sykehjemsmedisin". Kurs for sykehjemsleger, Soria Moria, Oslo; 7.-8.juni 2010.

Pedersen Reidar. "Erfaringer fra andre kommuner og alternative metoder for å styrke etisk bevissthet og refleksjon". Etikk seminar, Stord kommune; 14.juni 2010.

Pedersen Reidar. "Etikkomiteé for helsetjenesten i kommunen". Etikk seminar Stord kommune; 14.juni 2010.

Pedersen Reidar. "Ethiske problemstillinger knyttet til bruk av tvang". Utvalgsmøte for lovutvalg for lov om psykisk helsevern; 23.august 2010.

Pedersen Reidar. "Helsejuss og klinisk etikk". Innføringskurs for kliniske etikk-komite medlemmer; 8.oktober 2010.

Pedersen Reidar og Gjerberg Elisabeth. "Hva er etikk og hvilke etiske utfordringer strever de ansatte med, og hva kan vi gjøre med det?" Innføringskurs - praktisk etikk i kommunehelsetjenesten, Oslo; 21.-22.oktober 2010.

Pedersen Reidar. "Tvang i helsetjenesten - Praktiske utfordringer i møtet med ny lovgivning". Mandagsmøte Avdeling for allmenn og samfunnsmedisin, Universitetet i Oslo; 1.november 2010.

Pedersen Reidar. "Samarbeid med de pårørende - hvordan bør det skje? Når etikken møter jussen". Seminar for ansatte i sykehjem, v/KEKK Sykehjemsetaten, Oslo; 10.november 2010.

Pedersen Reidar. "Vurdering av samtykkekompetanse". Kurs for allmennleger i Hedmark og oppland, v/Helsetilsynet i Hedmark; 11.november 2010.

Pedersen Reidar. "Klinisk etikk komite i kommunehelsetjenesten". Omsorgskonferanse i Buskerud, Drammen; 19.november 2010.

Pedersen Reidar. "Samtykkekompetanse". Nasjonal konferanse om tvang i psykisk helsevern v/ Sykehuset Innlandet, Hamar; 24.november 2010.

Pedersen Reidar. "Samtykkekompetanse - klinikken møter jussen". Nasjonal konferanse om tvang i psykisk helsevern v/ Sykehuset Innlandet, Hamar; 24.november 2010.

Pedersen Reidar. "Hva gjøres av etikk-arbeid i kommunehelsetjenesten?" Nasjonalt høstseminar for kliniske etikk-komiteer i helseforetakene; 26.november 2010.

Pedersen Reidar og Dreyer Anne. "Etikk ved livets slutt". Halvdagsseminar for medisinstudenter på 5. semester, Universitetet i Oslo; 29.november 2010.